

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
Аржаанская средняя общеобразовательная школа
Пий-Хемского кожууна Республики Тыва

«РАССМОТРЕНО»

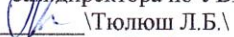
Руководитель МО:

Протокол № 1
от 27.08.2024 г.

«СОГЛАСОВАНО»

Зам. директора по УВР:

 Тюлюш Л.Б.

Протокол № 1
от 28.08.2024 г.

«УТВЕРЖДАЮ»

Директор школы:

 А.Б. Байкара

Приказ № 058
от 29.08.2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
по родной (тувинской) литературе

ДЛЯ 5 КЛАССА
НА 2024/2025 УЧЕБНЫЙ ГОД

Составитель программы:
Ооржак Лариса Александровна,
I квалификационная категория.

АРЖААН, 2024 г.

КҮРҮНЕ СТАНДАРТЫ КОЛ НИИТИ ӨӨРЕДИЛГЕ

I. НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

I.1. Тыва чогаал стандартының утказы болгаш тургузуу

Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң тыва чогаалга күрүне стандарты – өөреникчилерниң тыва чогаал эртеминге албан шиңгээдир ужурлуг билиглерин чедип алырынга удуртулга болур кол документ.

Стандартты школа башкыларынга, тыва чогаал эртеминге өөредилге программазының тургузукчуларынга, өөредилге номнарының авторларынга адрестээн. Өөредилге чорудулгазында киирген негелделерге дүүштүр тус черниң чонунуң аас чогаалын болгаш литературазын өөредип тура, Россия Федерациязының чоннарының культуразының онзагайларын база барымдаалаар.

Тыва чогаал эртеминге күрүне стандарты чаа программа авторларынга дараазында таарымчалыг байдалдарны тургузар:

- ТР-ның өөредилге системазында тыва чогаалды школаларга өөредирин чаңгыс аайлаарынга;
- кол ниити болгаш ортумак (долу) ниити өөредилгеге тыва чогаалдың өөредилге программазын тургузарынга;
- албан өөренир ужурлуг чогаалдарга хамаарыштыр өөреникчилерниң шиңгээдип алган билииниң шынарын тодарадырынга;
- тыва чогаалга өөредилге-методиктиг комплекстер тургузарынга болгаш чаңгыс аай эртем-методиктиг угланышкынны хандыраарынга;
- Россияның хөй янзы чоннарның культуразы базаделегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныжарынга;
- өөредилге программазынче кирген улуг хемчээлдиг болгаш сайгарары нарын чогаалдарны бөлүктөп өөредирин сүмелээринге;
- вариативтиг өөредилге программаларын тургузарынга база тыва чогаалды өөредириниң чадалар аразында шилчилгелиг харылзааларын өөренип көөрүңге.

I.2. Стандарттың негелделери болгаш принциптери

Тыва чогаалга стандарт дараазында үш негелделерни тургузуп турар:

1. Тыва чогаалга школа программазының тургузуунга;
2. Тыва чогаалга школа программазын шиңгээдип алганының түңнелдеринге;
3. Тыва чогаалга школа программазын күүседириниң байдалдарынга.

Стандарт өөредилге-кижизидилге ажылының чорудуунуң киржикчилериниң (өөреникчилерниң, ада-иениң, башкыларның) сонuurгалынга дүүштүр ажылдап кылдырган.

Стандарттың тургузуунда болгаш утказында сорулгалар күрүне чагыын күүседип турар болганда, ол эге ниити, кол ниити болгаш ортумак (долу) ниити өөредилгениң аразында шилчилгелиг турар болгаш дараазында принциптерге чагырткан болур:

- тургузукчу бөлүктүң стандарттың төлевилелинге, ооң сайгарылгазының түңнелдеринге база ук төлевилелди бадылап боттандыраарынга хамаарыштыр ажык-чарлыы болгаш демократчы үзел-бодалды;
- төлевилелди амыдыралга боттандырып кииреринге чедир хөй-ниитини: өөредилге- кижизидилгелиг ажылга хамаарышкан бүгү специалистерни, ниитилелдин аңгы-аңгы адырларының ажылдакчыларын хаара тудары;
- стандарттың төлевилелин кылып, сайгарып турар үеде, ооң эдип-чазаарынга хамаарыштыр янзы-бүрү ажыл-херекчи саавырларны күүседири.

II. ТЫВА ЧОГААЛ ЭРТЕМИ – ӨӨРЕДИЛГЕ-КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫНЫҢ БИР ЧУГУЛА КЕЗЭЭ

Тыва чогаал – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемни өөредириниң кол сорулгазы – тыва чогаалды амыдырал-биле холбаалыг ханы

сайгарып билир, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-бүдүштүг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээри.

Тыва чогаал кичээлдериниң өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тугузуп турар. Тыва чогаалды өөредип тура, өске эртемнер-биле харылзаазын илередип, чаа педагогиктиг информация-комуникативтиг технологияларны ажыглап, кичээлдерниң янзы-бүрү хевирлерин чогаадыкчы езу-биле эрттирер. Делегей литературазының болгаш Россия чоннарының шылгараңгай чогаалдарын номчуп, тыва чогаал-биле деңнеп сайгарып, кичээлдерге ажыглаар.

Тыва чогаал кичээлдери уругларның делегей көрүүшкүнүн, эстетиктиг негелделерин, хамааты туружун хевирлээр.

2.1. Тыва чогаалды өөредириниң чадалары

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөредир аргалыг. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Россия Федерациязының өөредилге яамызының доктаалдарынга болгаш дужаалдарынга даянмышаан, кол болгаш ортумак (долу) школага «Тыва чогаал» эртемин өөрениринге дараазында шактар үлелгезин магадылап кылган:

Кол ниити өөредилге – 5-6 класстарга чылда 136 (неделяда 4 шак), 7-8 класстарга чылда 136 (неделяда 4 шак); 9 класска – 105 шак.

Ортумак (долу) ниити – үндезинниг кезээнге чылда 105 (неделяда 3шак);

Ортумак (долу) ниити – профильдиг кезээнге чылда 175 (неделяда 5 шак).

Эге школага чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин кол ниити школага улам сайзырадып, литература – уран сөстүң байлаа деп билдирбишаан, литература теориязында уран-чечен аргаларны кол ниити школаның 5-6 класстарынга ханы өөредир. Уругларның назы-харын, сонуургалын барымдаалап, солун, кижизидикчи уткалыг, бойдус камгалалынче, чаа чүүлдерни шиңгээдип алырынче угланган чогаалдарны шилип өөредир.

Кол ниити школаның 7-8 класстарынга өөреникчилерниң ночулга культуразын бедидип, чогаал сайгарылгазын делгемчидер. Чогаалды чогаалчының намдары-биле холбап, чогаал теориязындан тема, идея, сюжет, композицияның элементилерин тодарадып, шүлүк тургузуун сайгарып шыдаар кылдыр өөредир. Мөзү-бүдүш болгаш этика темазынга бижиттинген, солун ужураалдарлыг, утказы уругларның чогаадыкчы арга-шинээн байыдарынче угланган чогаалдарны өөредир.

9-ку класска тыва литератураның төөгүзүнүн үе-чадалаорының хуваалдазын, сураглыг чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-ижи-биле болгаш шилиндек чогаалдары-биле делгем таныштырар. Чоннуң төөгүзү-биле холбашкан ханы амыдыралчы чогаалдарны өөредир. Үстүкү класстарның өөреникчилериниң профугланыышкынның шилилгезин езугаар элективтиг курстарны, факультативтерни, бөлгүмнерни эрттирер.

Ортумак (долу) ниити школаның 10-11 класстарынга, үндезинниг болгаш профильдиг кезектериниң сорулгаларынга дүүштүр профильдиг шилчилгелиг өөредилге үезинде, амгы тыва литератураның төөгү-реалисчи барымдааларлыг шилиндек чогаалдарынга даянып, чоннуң езу чаңчылдарын көргүскен, уругларның эстетиктиг таалалын оттурар, делегей көрүүшкүнүнче критиктиг боданыышкынның сайзырадыр чогаалдарны шилиир. Төрээн чуртунга ынак, амылыг бойдуска хумагалыг, амыдыралдың кандыг-даа байдалында шыдамык, хамааты туружу быжыг болурунче угланган уткалыг чогаалдарны бердинген шактарга таарыштыр өөредир. Улуг хемчээлдиг чогаалдарны бөлүктөп киирерин сүмелеп турар.

Уругларга информацияны боду дилеп тывар, шинчилээр, эртем-угланыышкынның бот-тускайлаң ажылдаар арганы бээр. Интернет кичээлдерни уругларның интеллектуалдыг сайзыралын идекпейжидеринге, номчулга культуразын бедидеринге, компьютер-биле ажылдап билирин чедип алыр сорулгалыг чорудар. Ук кичээлдер чогаал талазы-биле

билиин делгемчидеринге чер-черлерде өөрөдиге адырлары-биле интернет четкизинтаварыштыр харылзажыр арганы бээр.

2.2. Тыва чогаалга класстан дашкаар чорудар ажылдар

Класстан дашкаар чорудар ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин уругларның сонуургалынга, хар-назынынга, үениң негелдезинге дүүштүр алыр. Класстан дашкаар номчулга кичээлдери – ук ажылдың бир кол хевири.

Бот-тускайлаң ажылдар: янзы-бүрү чогаадыкчы ажылдар, реферат, рецензия, аннотация, эртем-шинчилел ажылдары, аянынг номчулга, бот-чогаадылга дээш о.д.ө.

Бөлүктөп ажылдаары: аңгы-аңгы бөлгүмнөр, экскурсия организаастаары, хана-солун үндүрери, аудио-видео бижэйдилгелер чогаадып кылыры дээш оон-даа өске.

Массалыг ажылдар: конференция, диспут, төгерик стол, олимпиада, литературлуг ужуражылга, кежээлер, литературлуг туриадалар, декадалар, неделялар дээш о.д.ө. ажылдар хамааржыр.

2.3. Чечен чогаалды болгаш литература-теория билиглерин шиңгээдиринге чорудар ажылдарның кол-кол хевирлери

- Сөзүглелдин аймаан, жанрын, хевирин тодарадыры.
- Чогаалдың аңгы-аңгы жанрларын медеделдиг номчууру.
- Аянынг номчулга.
- Эдерти чугаалаарының янзы-бүрү хеврлери (допчулай, кыска, шилип, тайылбырлап чугаалаары, онаалгалыг эде чугаалаары).
- Шүлүк чогаалын шээжилээри.
- Чечен чогаалдың утказынга дүүштүр айтырыгларга харыылаары.
- Чогаалды сайгарары болгаш интeпретация.
- Сөзүглелдин планын тургузары, аңаа үнелел бижири.
- Улаштыр чогаадыр онаалгалыг эдертигни бижири.
- Реферат, илеткел белеткээри.
- Чогаадыкчы ажылдарның янзы-бүрү хевирлери (чогаадыгның янзы-бүрү хевирлери, ребустар, кросвордтар, тестилер ...)
- Энциклопедиялыг база литературлуг словарьлар-биле ажылдап билири.
- Библиографияны шын ажыглап билири.
- Критиктиг чүүлдер-биле ажылдаары.
- Литературлуг маргылдааларга киржири.

III. Албан шиңгээдир чогаалдар данзызы

Албан шиңгээдир чогаалдарны шилириниң негелделери:

- өөреникчилерниң назы-харын, сонуургалын барымдаалап чогаалды шилиир;
- кижизидикчи утка-шынарлыг, буянынг сеткилди чырыткан чогаалдарны өөрөдир;
- ночулгага сонуургалды оттурарынга база аажы-чаңын хевирлээринге дээштиин барымдаалаар;

- амыдыралдың кандыг-даа байдалында бодун туруштуг алдынып билиринге салдарлыг чогаалдарны сүмелээр;

- чогаалдың утка-шынарының үениң байдалынга дүүшкээн өөрөдир көөр.

Стандартта киирген чогаалдар тыва чогаалга программа тургузарда, вариативтиг программаларны тургузарынга эптиг арганы бээр.

Албан шиңгээдир чогаалдар үш бөлүккө хувааттынган:

- тодаргай сүмелээн чогаал, ооң автору;
- чогаалын тодаргай адаваан (оларның чүгле санын айыткан) авторнуң ады;
- авторларны саналдаар (ук даңзыдан авторларны болгаш оларның тодаргай чогаалдарын программаның тургузукчузу шилип алыр).

Россия девискээриниң хөй аймак болгаш делегей чоннарының литератураларында сураглыг чогаалдарны деңнеп өөрөдирде, вариативтиг программа тургузар авторлар боттарыны-биле даңзыда сүмелеп киирген чогаалдарны таарымчалыг ажыглаарын өөрөдир көөр.

КОЛ НИИТИ ӨӨРЕДИЛГЕ

Школага тыва чогаалды өөрөдириниң **сорулгалары:**

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг, хамааты бот-медерели бедик; ада-чурт культуразын үнелеп билир кижини хевирлээри;
- сөзүглелдин тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының эмоционалдыг талаларын, идея-тематиктиг утказын ханы сайгарып шыдаар номчукчуну кижизидери;
- номчулгага сонuurгалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун камгалап билири;
- чечен чогаалдың онзагайын уран чүүлдүң өске хевирлери-биле деңнеп сайгарары;
- аас болгаш бижимел чугааны сайзырадыры;
- чогаал теориязының эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин ооң бижиттинген төөгүзүн ханы сайгарып билири;
- орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдар-биле хөөннеш уткалыг чогаалдарны деңнеп сайгарарыңга өөрөдири.

Сорулганы чедип алырда, күүседир **негелделер:**

- көжээлерде эрте-бурунгу түрк бижиктиң тураскаалдары-биле таныштырып, оларның утказын сайгарып, тыва литературага салдарын өөрөдир;
 - улустуң аас чогаалының жанр-хевирлерин өөрөдир;
 - тыва литератураның укталган дөстөрүн болгаш ооң төөгүзүнүң үе-чадаларының онзагай демдектерин тодарадыр;
 - орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдарын уругларга таныштырар;
 - тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп сайгарып, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып билиринге өөрөдир.
- Тыва чогаалга хамаарылгалыг аудио, видео бижилгелерни чорудуп, интернеттен чугула медээлерни дилеп тып, оларны ажыглап билиринге чаңчыктырар;
- чогаал кичээлин эрттиреринге таарымчалыг материал-техниктиг хандырылганы чедип алыр.

Шиңгээдип алыр ниити литература-теориялыг **билиглер:**

- Аас чогаалы. Ооң жанрлары, хевирлери.
- Аас чогаалы-биле литератураны харылзаштырып чоруур жанрлар.
- Чечен чогаал – сөстүң уран чүүлү.
- Литературлуг аймактар: эпос, лирика, драма. Лиро-эпиктиг чогаалдар.
- Литературлуг жанрлар. Тема, идея, композиция болгаш сэжет дугайында билиг.
- Чечен омур-хевир. Чогаал маадыры, прототип.
- Чечен чогаалдың дылы, уран чурумалдыг аргалар.
- Проза болгаш шүлүк чогаалы.
- Төөгү-литературлуг хөгжүлдө. Тыва литератураның укталган дөстери.
- Тыва литератураның үндөзилекчилериниң ажыл-чорудулгазы.
- Тыва литература төөгүзүнүң үе-чадаларга хуваалдазы (допчулал).
- Тыва критиканың хөгжүлдөзи (допчулал).

Тайылбыр бижик

5 класстарның тыва аас чогаалы болгаш литературага ажылчын программазы ортумак (долу) ниити өөрөдигеге хамаарыштыр РФ-тин ФКӨС-түң негелделеринге, сорулгаларына даянып, тыва Республиканың өөрөдиге болгаш эртем ямызынын Национал школа хөгжүдөр институтунун 2012 чылда үндүргени «Төрээн чогаалга күрүне стандартының» сорулгаларына болгаш негелделеринге дүүштүр кылдынган.

Тускай эртемниң өөрөнгенинин түңнелдерин чедип алырынга чогулмачалыг байдалдар тургузарын РФ-ның өөрөдиге адырында чаартылгалар негеп келген. 2012 чылда РФ-тин ФКӨС-түң негелделеринге дүүштүр кылдынган “Тыва аас чогаалы болгаш литература” деп чижек программа ук негелделерни күүседириниң чугулазын, чечен чогаал маадырларының үлегер-чижек болур мөзү-будужунге даянып, хүн бүрүнүң кандыг-даа байдалдарына дүүштүр бодунуң хамааты үзел-бодалын быжыг тудуп, бадыткап, бодунун туружун шынзыдып, камгалап шыдаптар хамаатыны кижизидеринче, ооң бот-тускайлаң амыдыралчы медреселдиг көрүжүн хевирлээринче, чогаадыкчы арга-шинээн, дыл-домаан сайзырадырынче кичээңгейни угландырап сорулганы салган турган. Чижек программада ниити өөрөдиге черлериниң 5 класстарына өөрөдир ужуруг чогаалдарның чаартынган данзызын уругларның сайзыралына, хар-назынына дүүштүр, тема болгаш уткашынарын барымдаалап, шилип киирген.

Даянган прогаммазы: 5-7 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программазын Чамзырын Е. Т., Кужугет М. А., Ооржак Л. Х.– Кызыл: Тыва Республиканың өөрөдиге, эртем болгаш аныктар политиказының ямызы. Национал школа хөгжүдөр институт, 2012. – 104 а.

Ук программаны кол болгаш ниити өөрөдиге күрүне стандартына даянып тургускан.

Ажылдаар өөрөдиге ному: Кужугет М. А., Ооржак Л. Х., Чамзырын Е. Т., Шаалы А. С. Төрээн чогаал. 5 класс. Ниити өөрөдиге черлеринге өөрөдиге ному. – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2013. – 224 ар.

Өөрөдиге ному РФ-тин ФКӨС-түң негелделеринге дүүштүр ортумак ниити өөрөдиге черлеринин 5-11 класстарына тыва аас чогаалы болгаш литературада чижек программага даянып кылдынган.

5-ки класска төрээн чогаал өөрөдир ажылчын программаның тургузуу

Ажылчын программа 4 кезектерден тургустунган:

1. “Тайылбыр бижик”.
2. “Тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөрөдириниң сорулгалары”.
3. “5 класска тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнин утказы болгаш тургузуу”.
4. Тыва чогаал эртемин өөрөдириниң түңнелдери
5. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглериниң характеристиказы”.
6. 5 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литератураның өөрөдиге курузунун тургузуу.
7. “5 класстарга тыва аас чогаалынын болгаш литературанын календарь-тематиктиг планы”.

Тыва аас чогаалы болгаш литератураны өөрөдириниң сорулгалары

Өөрөдиглиг:

- чогаал сөзүглелиниң тургузуун, уран-чеченин, ооң дылының онзагай талаларын, идея-тематиктиг утказын, композициязын ханы сайгартып;
- чогаал теориязынын эге билиглеринге даянып, чечен чогаалдын аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн ылгап;
- чечен чогаалдын онзагайын уран чүүлдүң өске хевирлери-биле деңнеп, орус болгаш өске-даа чоннарның литературазында тыва чогаалдарның идея-тематиказы-биле хөөннеш уткалыг чогаалдарны деңнеп;
- чогаал сайгарарына ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни (Интернет четкизи, словарьлар, библиографтыг справочниктер, энциклопедиялар) ажыглап сайгарарын өөрөдир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлан медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг; хамааты бот-медресели бедик; ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир;
- номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалдарына камгалап билир кижини кижизидер.

5 класстың өөреникчизинин кол-кол мергежилдери болгаш чаңчыгар чүүлдери

5-ки классты доозуп тура, өөреникчинин **билир ужурлуг чүүлдери:**

- чогаалдың адын болгаш авторун долузу-биле билир;
- улустуң аас чогаалы болур хевирлери болур анаа, дириг амытаннар дугайында болгаш хуулгаазын тоолдарны, үлегер домак болгаш чечен сөстөрни ылгап билир;
- кыска тоолдарны чогаадып шыдаар;
- эпиктиг чогаалдарда кол болуушкуннарны тодарадып, оларның аразында харылзааларын, чөрүлдээлерниң чылдагааннарын тодарадып;
- сөзүглелден өөрөнгөн уран-чечен аргаларны тодарадып, оларның ажыглалын тайылбырлап;
- шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын аянныг, тода чугаалап;
- өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болуушкуннарны дес-дараалай чугаалап, бөдүүн план тургузуп билир;
- чогаалда чуруттунган маадырларны долузу-биле сайгарып шыдаар;
- чогаалдың утказының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилчилгелиг, допчулай) чугаалап билир;
- номчаан чүүлүнге бодунуң хамаарылгазын тода илередир;
- өөрөнгөн чогаалдарына аас болгаш бижимел ажылдарны чорудуп шыдаар;
- школа библиотеказының алфавит каталогун ажыглап билир.

5 класска тыва аас чогаалы болгаш литература эртемнин утказы болгаш тургузуу

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга өөредир. Ынчангаш литература, уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның мөзү-бүдүжүн хевирлээринге болгаш эстетиктиг көрүжүн быжыглаарынга салдарлыг.

Тыва аас чогаалы болгаш литература – Тыва Республиканың школаларында кол эртемнерниң бирээзи. Ук эртемнерни өөредириниң кол сорулгазы – аас чогаалы тыва чоннуң ада-өгбелериниң чүс-чүс чылдарда чогаадып, сайзырадып келген сөстүң уран чүүлү деп билиндирбишаан, чогаалды амыдырал-биле холбап, ханы сайгарып билир; бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, тыва болгаш хөй националдыг Россия чоннарының культуразын, ооң байлаан, найыралын үнелеп билир; чараш мөзү-бүдүштүг, бодунуң үзел-бодалын, хамааты туружун камгалап шыдаар хамааты кижини хевирлээри.

Тыва чогаалдың өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, эстетиктиг негелделериниң, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, шүгүмчүлелдиг болурун чогаал кижизидер. Чогаал-биле харылзаа угаап-боданырының арга-шинээн сайзырадыр, чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжары болур. Чоннуң амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалы, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазы, тыва чоннуң эрте бурунгудан бээр онзагай культуразы кижиниң мөзүлүг аажы-чаңының үнезин хевирлээр, чогаал делегейи-биле харылзааны быжыг тудар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле таныштырарынга, оларнын чоок болгаш ылгалдыг талалырын тодарадып билиринге өөредир.

Чечен чогаалда уран сөстүң дузазы-биле чураан амыдыралдың илереп келирин чүгле сеткил хөлээшकिनиг эвес, а медреселдиги-биле сайгарып билир кылдыр өөредир. Чечен чогаалды төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле чергелештир көрүп турар. Ону “кижи дугайында эртем”, “амыдыралдың ному”, “Уран-чечен шинчилел” деп адап турары анаа эвес.

Тыва чогаал эртеми ниити филологиянын тыва дыл эртеми-биле сырый холбаалыг. Уругларның чугаа сайзыралынга, чугаа культуразынга, хөй ниити харылзаажылгага тыва чогаал эртемниниң салдары улуг. Чечен чогаалдың дылы дыл эртемниниң бүгү адырлары-биле холбаалыг болганда, уруглар соөстүң эстетиктиг функцияларын сайгарар ужурлуг.

Эге школага чогаал дугайында өөрөнгөн билиглерин кол ниити школага улам сайзырадып, литература – уран чүүлдүң байлаа деп билиндирбишаан, литература теориясында уран-чечен аргаларны кол ниити өөредилгеге школаның 5 класстарынга ханы өөредир.

Материал-техниктиг хандырылга коргузуглеринин характеристиказы

Өөредилге номнары, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар ортумак (долу) ниити өөредилгениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөредилге-методиктиг комплексти тургузар. Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитар эпидемиологтуг дүрүмнер болгаш нормаларга дүгжүп турар ужурлуг (СанПиН 2.4.2.178-02).

Библиотека фондузу (ном парлалгазы). Ортумак (долу) ниити өөредилгениң тыва чогаалга чижек программазы. Тыва ортумак школанын 5-11 класстарынга төрөөн чогаалга өөредилге номнары. Номчулга номнарынга дүүштүр ажыглаар ажылчын кыдырааштар, чогаал теориязынга практиктиг ажылдар кыдыраажы. Тыва чогаалга эрттирер хыналда ажылдарга дидактиктиг материалдар. Чечен чогаал номнары. Тыва чогаалды өөредиринге методиктиг дуза номнары. Тайылбыр-энциклопедиялыг литература: литературлуг терминнер словарьлары, литературлуг энциклопедиялар, этимологтуг словарь, орус-тыва тайылбыр словарьлары, аныяк филологтуг словарь, аас чогаал словары болгаш оон-даа өске. Электив болгаш факультатив курстарынын номнары, методиктиг сумелер (“Аас чогаалы”, “Бурунгу тураскаал бижимелдери”, “Чечен чогаал сөзүглелиниң анализи болгаш оон-даа өске). Класстан дашкаар номчулга номнары, дидактиктиг материалдар.

Парламал көргүзүг материалдары. Тыва чогаалдын хөгжүлдезинге таблицалар. Чогаалчының хөрек чуруктары. Чогаалчының намдарынга болгаш тыва чогаал хөгжүлдезинге хамаарышкан көргүзүг материалдары (альбомнар, буклеттер). Чуруктарлыг (аас, бижимел чугаа сайзырадылгазынга) улелге материалдары.

Медээ-коммуникативтиг херекселдер. Чогаалдың бүгү адырларынга хамаарыштыр ажыглаар мультимедийлиг өөредиглиг программалар, электроннуг номнар. Чогаалдың бүгү адырларынга электроннуг библиотека. Электроннуг тайылбыр-энциклопедиялыг литература.

Үн-экраныг (көргүзүглүг) херекселдер. Чогаалдың бүгү адырларынга слайдылар (диапозитивтер). Чогаалчының үн бижидилгези. Чогаалдың бүгү адырларынга аудиобижидилге болгаш үннуг номнар. Чогаалдың бүгү адырларынга видеофильмнер.

Өөредилгениң техниктиг херекселдери. Мультимедийлиг компьютер. Мультимедиапроектор. Телекоммуникациялыг херекселдер. Сканер. Лазерлиг принтер. Хоолга аппарады. Диапроектор азы оверхэд. Телевизор (графиктиг чурулга проектору). Азар болгаш тургузар экран. Видеоплейер. DVD-плейер (видеомагнитофон). Аудио төп. Өөредилге эт-херекселдери.

Интернет четкизинде өөредилге адырынга хамаарышкан сайтыларны ажыглаар.

5 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литератураның өөрөдилге курузунун тургузуу

Кирилде кезээ.

Чечен чогаалдың янзы-бүрү хевирлеринге чогаалчы кижиниң амыдырал дугайында бодаашкыннары, угаадылары болгаш хамааты туружу илерээн турар дээрзин өөреникчилерге билиндирери.

Ном дугайында чугаа.

Ю. Ш. Кюнзегеш “Сиген шөлүндө”

Шүлүктө күш-ажыл темазын болгаш тыва көдээ амыдыралдың советтиг үеде чаартылгазын чырытканы.

С. А. Сарыг-оол “Эдер амытаннар”

Чогаалда омур-хевирлер. Кырган-аваның оруу. Маадырның сонургаачал, эскериичел аажы-чаның чураны.

Дылының уран-чечени. Улустун аас чогаалының хевирлерин ажыглааны.

Чогаал теориязы. Деңнелге дугайында билиг.

1-ги кезээ. Эгээртинемес эртине-байлак — аас чогаалы.

Чогаал теориязы. Аас чогаалы (фольклор). Оон биче жанрлары. Уруглар аас чогаалы.

Тоол. Сураглыг тыва тоолчулар.

Анаа тоолдар. “Балыкчы Багай-оол”, “Чаңгыс ой аъттыг уш алышкы”. Аас-кежик дугайында чоннун үзел-бодалы.

Дириг амытаннар дугайында тоолдар “Чеди иелиг Чес-Мыйыс”, “Кускун биле Үгү”. Тоолдун утказы. Ооң идея-темазы. Омур-хевирлер. Уран-чечени.

Хуулгаазын тоолдар. “Тос оолдуг доктагана кадай”, “Тос шилги аъттыг Өскүс-оол”. Социал-төөгүлүг үндезиннери. Мөзү-шынар темазы.

Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Тыва улустун үзел-бодалы. Темалары, тургузуу, ажык-дузазы. Чаа үлегер домактар.

Чогаал теориязы. Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр дугайында билиг. Ылгалы, тургузуу, дылы, идея-эстетиктиг салдары. Темалары.

Тывызыктар. Уран-чечени, темалары. Чаа тывызыктар.

Чогаал теориязы. Тывызыктар дугайында билиг. Тывылганы. Темазы, дылы, умур-дузазы. Ыдар болгаш тывар аргалары.

2 кезээ. Аас чогаалындан ужукталгааш.

К.-Э. К. Кудажы “Кым эң ажыктыгыл?”. Диригжидилге аргазы. Аажы-чаң сойгалааны. Улустун аас чогаалы-биле харылзаазы.

М. С. Эргеп “Чартык арбай”. Тоолдун фольклорлуг үндезини. Бижиттингени. Чогаалда тоол болгаш чечен чугаа аянарнын ажыглааны.

Оолдарның омур-хевири. Мөзү-шынар проблематиказын көдүргени.

Ч. Чүлдүм “Тарааның тывылганы”. Идея-темазы, фольклорлуг үндезини.

М. Эргеп “Хек чүге ыраажы болганы?”. Мөзү-шынар темазы. Авага ынакшыл. Омур-хевирлер.

Чогаал теориязы. Авторлуг тоолдар дугайында билиг. Ылгалы. Бот-тускайлаң аяны. Сюжеди, хуулгаазын чүүлдер.

О. О. Сувакпит “Арзылаң биле Пар”. Баснының кол тема, идеязы. Омур-хевири. Тургузуу. Дылының уран-чечени.

С.С. Серен “Ном биле Портфель” Диригжидилгелер. Мөзү-шынар темазы. Сойгалаашкын.

Л. Х. Иргит “Теве”. Чазый-хоптак чорукту уран-чечени-биле сойгалааны. Тургузуу, кижизидикчи утказы.

Чогаал теориязы. Басня дугайында билиг. Тургузуу. Омур-хевирлер чурар аргазы. Дылының уран-чечени. Чогаалчылар.

3 кезээ. Чаптар делегейиниң көрүнчүү.

Л. Б. Чадамба “Аян-чорук”. Уругларга чогаалдары. Кол маадырларнын омур-хевири. Салгалга салдары. Улустуң аас чогаалы-биле харылзаазы, уран-чечени.

Чогаал теориязы. Эпитет дугайында билиг. Эпитеттиң чогаалдарга ажыглалы, ужур-дузазы.

О. К. Саган-оол “Эжишкилер”. Чечен чогаалда феодалдыг үеде хөлечик уругларның бир мөзүлөш берге амыдыралы.Идей-тематиказын илередирирге пейзажтын ужур-дузазы.

Чогаал теориязы. Пейзаж дугайында билиг.

О. О. Сувакпит “Аът чарыжы”. Тыва кижиниң аътка хамаарылгазы. Аът чарыжы.

М. С. Эргеп “Өдүгенде чайлаг”. Иви малдың ажылы. Найырал темазы. Тоожуда амыдырал. Уран-чечени, дылының онзагайы.

Ш. М. Суваң “Кара-Баштыг”. Төөгүзү. Тыва ол үеде. Утка-шынары, дылының уран-чечени.

Р. Д. Лудуп “Таваар, маажым бадып келгеш”. Шүлүкте лириктиг маадырнын чашкы үези. Кулуннуң омур-хевири. Дылының онзагайы. Ужур-дузазы.

4 кезээ. Хуулгаазынар делегейи.

Ш. М. Суван “Хун херелден аалчылар” деп тоожудан эгелер. Сюжеди. Эртем-техниканын хөгжүлдеси. Аттарының онзагайы, уран-чечени.

Н. Ш. Куулар “Танаа-Херелдиң чуртунда” деп тоожудан эгелер. Эрткен үеде аян-чорук.

Э. Донгак “Буянның амытаннар”. Шииде кижини болгаш бойдус деп теманы бир янзы көргүскени. Омур-хевирлер, дылының уран-чечени.

5 кезээ. Ыдыктарым.

О. О. Сувакпит “Россияга алдар”. Чогаалчы баштайгы хамааты лириктиг сурагжаан чогаалчы. Бижиттинген аяны, тургузуу.

С. Б. Пюрбю “Ынак Тывам”. Шүлүктүң идеялиг утказы. Уран-чечени.

А. Үержаа “Ие дылым”. Төрээн дылга чоргаарал, ынакшыл, ыдыкшыл. Онзагайы. Уран-чечени, аргалары. Бижиттинген аяны, хөөнү. Өске авторларның шүлүктери.

6 кезээ. Тишелгениң сылдыстары.

С. А. Сарыг-оол “Маадыр Чургуй-оол”. Ада-чурттун Улуг дайынынга киржилге. Ооң маадыры. Дылының уран-чечени.

О. О. Сувакпит “Кечил-оолдуң солдаттары”. Тыва эки турачы аъттыг шериг эскадронуң капитан Кечил-оолга баштаткан дайынчыларның киржилгези. Маадырлыг чоруктары.

7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи.

Ю. Ш. Кюнзегеш “Эзимде”. Тыва кижинин дириг амытаннарга хамаарылгазы. Уран-чечени.

С. С. Сурун-оол “Ус-кушкаш”. Мөзү-шынар, найырал темалары. Омур-хевирлер. Утказы, уран-чечени.

М. А. Күжүгет “Азыранчып чорааш”. Дириг амытан болгаш кижинин аразында харылзаа. Идея-тематиказы. Омур-хевирлер, ужур-дузазы.

**Программаның кезектеринин аайы-биле шактар үлелгези.
Ниитизи-биле чылда 68 шак. Недеяда – 2 шак.**

№	Кезектери	Шагы	Онаалгага берген хыналда ажилдар		Тестилер	Эдерти глер	Чогаадыглар
			Кыска чогаадыг	Мини-проект			
1.	Эртинени черден казар, эртемнерни номдан тывар.	3					
2.	1-ги кезээ. Эгээртинемес эртинне-байлак — аас чогаалы.	15	2 тема		1 шак		
3.	2 кезээ. Аас чогаалындан ужукталгаш.	10	3 тема			2 шак	
4.	3 кезээ. Чаштар делегейиниң көрүнчүү.	12	2 тема	3 тема			1 шак
5.	4 кезээ. Хуулгаазыннар делегейи.	12	1 тема	1 тема			
6.	5 кезээ. Ыдыктарым.	3		1 тема			
7.	6 кезээ. Тиилелгенин сылдыстары.	4		1 тема			
8.	7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи.	5	1 тема				

	Темазы	Хевири	Шагы	Шиңгээдип алыр кол билиглери.	Бажыңга онаалга	Хуусаазы	
						План ёзугаар	Херек кырында эрттирген үези
I-ги улдун (16 шак)							
1	Ном силернин өңнүүнөр болгаш башкыңар.	Кирилде кичээл	1	Чечен чогаалдын ылгавыр демдекетри болур уран-чечен аргалар дугайында болгаш ооң эстетиктиг унезинин дугайында тайылбырны бээр. Ниитилел болгаш кижилернин амыдыралыңга чечен чогаалдын ужур-дузазынын дугайында чугаа. Ном дугайында чугаа. Предметтиг: ном-биле ажылдап билири. литературанын амыдыралга ужур-дузазы. Метапредметтиг: херек медээлерни тып шыдаары. Башкы болгаш эштери-биле ажылын планнаптары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру. Бодун ниитилелдин бир тускай кижизи кылдыр коору.	Арын 4. С.Сарыг-оол «Ном» шээжилээр.		
2	Ю.Ш.Күнзегеш «Сиген шөлүндө». Шүлүктүң уран – чечени, дылында чаа сөстөр.	Аянныг номчулга кичээли	1	Шүлүкте күш-ажыл темазын болгаш тыва көдээ амыдыралдың советтиг үеде чаартылгазын илереткени. Деңнелгелерни ажыглаанының чедимчелии. Предметтиг: допчулап утказын чугаалап билири. Метапредметтиг: Башкы болгаш эштери-биле ажылын планнап тары. Бот-тускайлаң: бөдүүн ниитилелди бир тускай кижизи кылдыр коору.	Арын 5, айтырыгларга харыылаар.		
3	С. Сарыг-оол «Эдер амытаннар» деп чогаалда бойдус болгаш кижиге. Деңнелге дугайында билиг	Номчулга кичээл	1	Бойдус биле кижилернин амыдыралынын сырый харылзаазын болгаш кошкун тыва амыдыралдын чурумалдарын коргускени. Чылдын уезинин аайы-биле эдер амытаннар-куштарнын ырлажып кээрин тодаргайлап бижээни. Дылынын уран-чечени. Предметтиг: чогаалдың анализин кылып билири. Метапредметтиг: билип алырынын айтырыгларын билири, херек медээни ангылап билири. Бот-	Арын 209, №4		

				тускайлаң: өөредилгеге эки хамаарылга. Чаа билиглер билип алырынче сонuurгал.			
4	О. Сувакпит «Тываның күзү». Шүлүкте деңнелгелерни кииргени.	Класстан дашкаар номчулга кичээли	1	Бойдус темазынга бижиттинген шүлүктен деңнелгелерни тывары. Предметтиг: темалар аайы-биле аңгылап билири. Утказынче кичээнгей салыры. Метапредметтиг: билип алырынын айтырыгларын билири. Бот-тускайлаң: бодунун ажыл-херээн үнелеп билири.	С. Пюрбюнуң «Эртен» деп шүлүүндө деңнелгелерни тывар.		
1 кезээ Эгээртинемес эртине-байлак – аас чогаалы							
5	Улустун аас чогаалы. Тывылганы, нептерээни, ужур-дузазы.	Чогаал теориязын тайылбырлаарының кичээли	1	Аас чогаалы азы фольклор деп терминнер. Аас чогаалының тывылганы, чогааттыг аргазы, нептерээни, ужур-дузазы база ооң хевирлери. Сураглыг тыва тоолчулар. Оларның намдары. Тыва тоолдарның кол чыындылары. Предметтиг: улустун аас чогаалын амыдыралга ажыглап билири. Метапредметтиг: салдыг сорулгага дууштур ажылдап шыдаары. Бот-тускайлаң: улустун аас чогаалынга ынак болуру.	Номчуур. Чогаал теориязын катаптаар		
6	Тыва улустун «Балыкчы Багай-оол» деп тоолунда хаанның мөзү-шынарының багай талалары.	Аяныг номчулга кичээли	1	Аас-кежик дугайында чоннун күзел-бодалы, шынның тиилээринге оларның бүзүрели. Предметтиг: аяныг номчууру. Утказын допчулап чугаалаары. Чуруктарын камгалап билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын шийтпирлээрде деннеп, анализтеп тургаш чедип алыры. Бот-тускайлаң: эвилең, чөптүг аажы-чаңныг болуру.	Номчуур, чогаадыкчы ажылдар кылыр.(чурук, ...)		
7	Эдертиг «Дөрт алышкы». (Тыва улустун тоолу)	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	1	Сөзүглелди уткалыг кезектерге чарып тургаш, план тургузуп өөренир, херек сөстөрни демдеглеп алыр. Предметтиг: сөзүглелди дыңнааш, утказын шын дамчыдып билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын шийтпирлээрде чижектерни тыпкаш, деннеп сайгарары. Бот-тускайлаң: эш-өөрзүрек болуру.	Орфографтыг болгаш пунктуастыг дүрүмнерни катаптаар.		

8	Частырыглар-биле ажыл	Сайгарылг а кичээл	1	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап өөредир. Предметтиг: частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру.	Өөрөнгөн темаларын катаптаар		
9	«Чангыс ой аъттыг үш алышкы ». Тоолда маадырларнын омур-хевирлери.	Номчулга кичээли	1	Бөдүүн чоннуң тывынгыр-сагынгыр, кижизиг чоруун үш алышкының омур-хевирин дамчыштыр илереткени болгаш оларнын амыдыралын көргүскени. Предметтиг: аянынг номчууру. Утказын допчулап чугаалаары. Метапредметтиг: бодунун состерин тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: хүндүлээчел, тывынгыр болуру.	Тоолдун утказын эдerti чугаалаарынг а белеткенир.		
Дириг амытаннар дугайында тоолдар							
10	«Чеди иелиг Чеди-Мыйыс» деп тоолдун идеялиг утказы.	Номчулга кичээли	1	Тоолдун утказының «Аваларның сөзүн дыңнаваaska – азарының демдээ, улугларның сөзүн тооваска – улчуурунун демдээ» деп үлегер домак-биле каккылажып турары. Предметтиг: тоолдун идеялиг утказын дамчыдып билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын шиитпирлээрде чижектерни тыпкаш, деннеп сайгарары. Бот-тускайлаң: бодунун кандыг бергеге таваржып турарын билири, ону эртип шыдаар аргаларын тып шыдаары.	Тоолга хамаарышкан чогаадыкчы ажылдар кылыр.		
11	«Кускун биле үгү» деп тоолда мактаныкчы чорукту буруу шапканы.	Номчулга кичээли	1	Тоолдун уран-чечени, диалогтарның ажыглалының онзагайы. Тоолдун идея-темаытиказы. Ооң киржикчилериниң омур-хевирлерин дамчыштыр хөөрем, мактаныкчы чорукту кочулап, буруу шапканы. Предметтиг: аянынг номчууру. Утказын допчулап чугаалаары. Чуруктарын камгалап билири. Метапредметтиг: маадырларның чуруун чурууру. Бот-тускайлаң: бодун боду унелеп шыдаптары. өөредилгеже сундугары.	Дириг амытаннар дугайында тоолдар номчуур.		
12	Номчаан тоолдарынга база	Хыналда кичээл	1	Номчаан тоолдарынга база чогаал теориязынга хамаарышкан тестини кылыр, бердинген шүлүктөрдөн	Деңнелгелер кирген		

	чогаал теориязынга хамаарышкан тестини кылыры			деннелгелерни тывар. Предметтиг: алган билиглерин системажыдып билири. Бот-тускайлаң: бодун боду унелеп шыдаптары. өөредилгеже сундугары.	чижектер чогаадыр.		
Хуулгаазын тоолдар							
13	«Тос оолдуг Доктагана кадай» деп тоолда маадырларнын демнии, тура-соруктуу	Номчулга кичээли	1	Тоолда эртем-билигниң , ону шын ажыглаарынын амыдыралга херектиин көргүскени. Кижилерниң чангыс эви, быжыг тура-соруу болгаш демниг күженнишкиннери кандыг-даа бергелерни ажып эрте бээр деп идеяны илереткени. Предметтиг: утказын допчулап чугаалаары. Чуруктарын камгалап билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын шиитпирлээрде чижектерни тыпкаш, деннеп сайгарары. Бот-тускайлаң: бодун боду унелеп шыдаптары. өөредилгеже сундугары.	Тоолга хамаарышкан чогаадыкчы ажылдар кылыр.		
14	«Тос шилги аъттыг Өскүс-оол» деп тоолда кижинин кижизиг чоруун, күш-ажылга ынаан коргускени.	Номчулга кичээли	1	Тоолда кижинин кижизиг чоруун, күш-ажылга ынаан коргускени. Хааннарнын алык-сак-чиксээн, каржызын, карачал кижилерге багай хамаарылгазын, бот-тогдунарын көргүскени. Предметтиг: тоолдуң утказын анализтеп билири. Метапредметтиг: демниг ажылдажылганы боттандырып шыдаптары. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Тоолдуң утказын эдerti чугаалаарынг а белеткенир.		
15	Чогаадыг «Үлегер сөсте нүгүл чок»	Чугаа сайзырады лгазынын кичээли	1	Үлегер домактар болгаш чечен сөстер дугайында алган билиин хынаар. Боттарынын бодалдарын илередип билиринге чанчыктырар. Предметтиг: харылзаалыг чугаа тургузуп билири. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Чечен сөстер доктаадып алыр.		
16	Частырыглар-биле ажыл	Сайгарылга кичээл	1	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап өөредир. Предметтиг: частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге	Өөрөнгө темаларын катаптаар		

				сундулуг болуру.			
II-ги улдун (14 шак)							
1	Тыва улустун үлегер домактары болгаш чечен сөстери. Үлегер домактар.	Чогаал теориязын тайылбырл аарынын кичээли.	1	Үлегер домактарның темалары, тургузуу болгаш кижилерге ажык-дузазы, ылгалы. Предметтиг: үлегер домактарның утказын шын тодарадып билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээди алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Номчуур, арын 50-55		
2	Делегей улустарынын тоолдары	Класстан дашкаар номчулга	1	Делегей улустарынын тоолдарын номчуп сайгарар, тыва тоолдар-биле деннээр. Предметтиг: делегей улустарынын тоолдарын билип алыр. Метапредметтиг: өске чоннарның чогаалдары-биле деңнеп билири. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээди алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Делегей улустарынын тоолдарын номчуур		
3	Тывызыктарның темалары, тывызыктажыр чуруму.	Кичээл-маргылдаа	1	Тывызыктар чоннун чогаадылгазы, тывынгыр угаанынын илерээшкини. Чаа тывызыктар. Предметтиг: тывынгыр, сагынгыр болуру. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедиинкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээди алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Тывызыктар доктаадып алыр		
4	Тывызыктар дугайында билиг	Аянның номчулга	1	Тывызыктарны темалар аайы-биле бөлүктери. Тыва улустун тывызыктажыр чуруму. Тывызыктарның ужур-дузазы. Предметтиг: тывызыктарны шын тып билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедиинкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээди алыры. Бергелерни боду ажып эртери.	Номчуур, арын 58-61		
2 кезээ Аас чогаалындан ужукталгаш...							
5	К. Кудажи «Кым эң ажыктыгыл?». Тоолда	Аянның номчулга кичээли	1	Авторлуг тоол. Тоолзуг чугаада болуушкуннарның доюлган чылдагааны, үези. Чогаалда диригжидилге аргазын ажыглааш, кижилерниң аажы-чаңында	Номчуур, арын 62-69		

	болуушкуннарның доюлган чылдагааны.			мактаныкчы чорукту сойгалааны. Предметтиг: утказынче кичээнгей салыры. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдип алыры. Бергелерни боду ажып эртери.			
6	«Кым эн ажыктыгыл?» деп тоолдуң уран-чечени.	Кичээл-шии	1	Тоолду аянынг ыдар, тоолдуң амгы-үеде ужур-дузазы. Предметтиг: темалар аайы-биле аңгылап билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Айтырыгларга харыылаар		
7	С. Сүрүң-оол «Хунажык»	Класстан дашкаар номчулга	1	Авторлуг тоолду номчааш, утказын эдерти чугаалап билиринге чанчыктырар. Предметтиг: аянынг номчууру. Утказын допчулап чугаалаары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	П. Ершов «Могенниг аьтчыгаш» номчуур.		
8	М. С. Эргеп «Чартык арбай», С. Сүрүң-оол «Карактар дугайында маргылдаа» деп тоолдарда мөзү-шынар темазын коргүскени.	Номчулга кичээл	1	Тоолдуң өөредиглиг ужур-дузазы. Чартык арбайның үнезин алышкыларның аңгы кылдыр хүлээп алганы. Мөзү-шынар проблематиказын көдүргени. Предметтиг: аянынг номчууру. Утказын допчулап чугаалаары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Чогаадыгга белеткенир. «Тараам турда тодуг-ла мен»		
9	Ч. Чүлдүм. «Тарааның тывылганы». Чогаалдың идея-тематиказы.	Номчулга кичээл	1	Чогаалдың идея-тематиказы, фольклорлуг үндезини. Кайгал эрниң тывынгыр, эрес-дидим чоруунуң ачызында Тывага тарааның тыптып келгенин чедимчелиг дамчытканы. Предметтиг: маадырның иштики сагыш-сеткилин сайгарып шыдаары. Утказын	Чогаалга хамаарышкан чогаадыкчы ажылдар кылыр.		

				билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.			
10	М. Эргеп «Хек чүге ыраажы болганыл?»	Номчулга кичээл	1	Тоолда мөзү-шынар темазын дамчыштыр ажы-төлүн диригге каап чоруур иелерни сойгалавышаан, кагдырган ажы-төлдүн авага мөңге – шынчы ынакшылын Хектиң овур-хевирин дамчыштыр көргүскени. Предметтиг: чогаалдың идеялиг утказын тодарадып билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Чечен чугааны номчааш, эдерти чугаалаар.		
11	Авторлуг тоолдар	Чогаал теориязы	1	Улустун тоолу биле авторлуг тоолдарның ылгалы. Авторлуг тоолдарның бижиттингениниң бот-тускайлаң аяны. Тоолдардан сюжеттерниң үлегерлээшкини. Предметтиг: авторлуг тоолдарны улустун тоолдарындан ылгап билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Номчуур В. Саган-оол «дуктуг-Ары биле Дойду-Кушкаш»		
12	О. Сувакпит «Арзылаң биле Пар». Басняның тоолзуг, шүлүксүг демдектери.	Аянынг номчулга кичээли	1	Арзылаң биле Парның овур-хевирлерин дамчыштыр кижилерниң ажылга хамаарылгазында чөрүлдээни, ажылдың шынарының дугайында айтырыгны көргүскени. Предметтиг: чогаалчынын дугайында дыннадыг кылыры. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бодунун частырыгла-рын эдип-чазаары. Ажылынга унелел бээри.	Айтырыгларга харыылаар, шээжилээр		

13	«Ном биле Портфель» деп басняда мөзү – шынар темазы.	Аянның номчулга кичээли	1	Басняның өөредиглиг кезээ, утказы. Чогаалда диригжидилгени болгаш элдээртигни ажыглааны. Предметтиг: баснянын утказын билири. Аянның номчуур. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: бодунун ажылын унелеп билири.	Айтырыгларга харыылаар. Доктаадыр		
14	В. Эренчин «Ийи өңнук». Мөзү-шынар темазын чырытканы.	Класстан дашкаар номчулга	1	Басняның болгаш тоолдарның домейлешкээ, шүлүк болгаш чечен чугаадан ылгалы. Предметтиг: План тургузары. Словарьлыг ажыл. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: бодунун ажылын унелеп билири.	Басняны номчуур, утказын чугаалап өөренир		
15	Чогаадыг «Тараам турда тодуг-ла мен»	Чугаа сайзырадылгазынын кичээли	1	Тарааның ужур-дузазының дугайында уругларга тайылбырны бээр. Предметтиг: харылзаалыг чугаа тургузуп билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап, бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы болгаш шинчилел ажылынга киржири.	Орфографтыг дүрүмнерни катаптаар.		
16	Частырыглар-биле ажыл	Сайгарылга кичээл	1	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап өөредир. Предметтиг: частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру.	Өөрөнгө темаларын катаптаар		
III-кү улдун (20 шак)							
1	Басня дугайында билиг	Чугаа сайзырадылгазынын кичээли	1	Басняның тургузуу, кол сорулгалары. Деңнелге аргазын, диригжидилгени ажыглааны. Предметтиг: басняның онзагайын билири. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Номчуур, арын 84		
2	Л.Х.Иргит «Теве» .	Номчулга	1	Кижилерниң хоптак, чазый чоруун уран-чечени-биле	С. Сурун-оол		

	Баснянын кижизидикчи утказы.	кичээл		сойгалап көргүскени. Баснянын тургузуу, кижизидикчи утказы. Предметтиг: персонажтарнын аас чугаазын сайгарары. Рольдап номчууру. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	«Адан биле Шил» номчуур.		
3 кезээ. Чаштар делегейинин көрүнчүү							
3	Л. Б. Чадамбаның уругларга чогаалдары	Кичээл-конференция	1	Чогаалчынын уругларга чогаалдары-биле таныжылга. Предметтиг: чогаалдарнын утказын сайгарып билири. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Л. Чадамбанын допчу намдарын катаптаар.		
4	Л. Б. Чадамба «Аян-чорук». Чогаалда бичии маадырларнын омур-хевирлери.	Номчулга кичээл	1	Кол маадырларнын омур-хевирлеринин онзагайы. Ада-өгбелернин чагынын, өөредиинин мөңгези, салгалдарга салдары. Предметтиг: чогаалдын маадырларынын онзагайын сайгарып билири. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Чогаалды номчааш, утказын чугаалаар.		
5	Л. Б. Чадамба «Аян-чорук». Чечен чугааның улустуң аас чогаалы-биле харылзаазы, уран-чечени.	Номчулга кичээл	1	Чечен чугааның улустуң аас чогаалы-биле харылзаазын, уран-чеченин тайылбырлаар. Предметтиг: айтырыглар болгаш план тургузары. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Боттарынын аян-чоруунун дугайында бижиир.		
6	Эпитет дугайында билиг.	Чогаал теориязы	1	Чечен эпитеттин тодарадылгадан ылгалы. Өренген чогаалдарындан эпитеттерни тывар. Предметтиг: эпитеттерни сөзүглелден ылгап билири. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Чогаадыкчы ажылынга киржири.	Өөренген чогаалдарындан эпитеттерни тывар.		
7	О.Саган-оол	Аянынг	1	Чечен чугаада пейзажты болгаш уран-чечен аргаларны	«Өңук		

	«Эжишкилер» деп чогаалдын уран – чечени.	номчулга кичээли		тодарадыр. Предметтиг: айтырыглар болгаш план тургузары. Дылынын уран-чечени. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	болгаш эш-өөр» деп темалыг беседага белеткенир.		
8	Пейзаж дугайында билиг. О. Сувакпит «Аът чарыжы»- төлөптиг чорукту көргүскени	Чогаал теориязы	1	Бойдус темазынга бижиттинген чогаалдар-биле таныштырар. Предметтиг: пейзажтың чогаалдың сөзүглели-биле чүүлдешкээ. Метапредметтиг: бодунун чедишкиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	Чогаадыг бижиринге белеткенир.		
9	М. Эргеп «Өдугенде чайлаг» деп тоожуда ивинин өске малдардан ылгалы..	Номчулга кичээли	1	Иви малдын кижиге ажыктыы. Ивиниң өске азырал малдардан ылгалы. Предметтиг: айтырыглар болгаш план тургузары. Проблемниг айтырыгларны шиитпирлеп, тургузуп шыдаары. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузп шыдаары. Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап коору.	Номчуур, арын 107-112		
10	М. Эргеп «Өдугенде чайлаг» деп тоожуда Тожу чонунун бир янзы амыдырал-чуртталгазы	Номчулга кичээли	1	Тожу чонунун бир янзы амыдырал-чуртталгазы-биле таныштырылга. Предметтиг: дылынын уран-чечени. Чогаалдан алдынган узундулерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузп шыдаары. Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап коору.	Номчуур, арын 113-118		
11	М. Эргеп «Өдугенде чайлаг» деп тоожуда найырал темазы.	Номчулга кичээли	1	Бичии уругларнын психологиязын чогаалчынын чуруп коргускени. Предметтиг: чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергенин маадырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны бээр. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузп шыдаары. Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары. Бодун эдип-чазап коору.	Тоожуга хамаарыштыр чогаадыкчы ажилдар кылыр.		
12.	М. Эргеп «Өдугенде чайлаг»	Кичээл - сайгарылга	1	Тоожунун дылынын онзагайын, эпитет, деннелгелерни, пейзажты тып ооренир. Предметтиг: уран-чечен	Номчуур, арын 118-122		

	деп тоожунун уран-чечени, дылынын онзагайы.			аргаларны сөзүглелден аңгылап билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: бойдуска хумагалыг болуру.			
13	О.Сегленмей «Нина Салчак каникулда». Кол маадырның овор – хевири, мөзу-шынары.	Класстан дашкаар номчулга кичээли	1	Кол маадырның овор-хевириге характеристиканы бээри. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: дириг амытаннарга ынак болуру	Маадырның овор-хевири чуруу		
14	Ш. Суваң «Кара-Баштыг». Чечен чугаанын тоогу-биле харылзаазы.	Номчулга кичээли	1	Чечен чугаанын тоогу-биле харылзаазы. Тыва аймактарнын ол үеде амыдырал-чуртталгазы, байдалы. Предметтиг: ном-биле ажылдап билири. Аянныг, шын, тода номчууру. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: чонунуң төөгүзүнге сонургалдыг болуру.	Номчуур, арын 123-127		
15	Ш. Суваң «Кара-Баштыг». Кол маадырнын дидим, тывынгыр чоруу.	Номчулга кичээли	1	Чогаалдын амгы салгалга дээшти, кижизидикчи утка-шынары. Предметтиг: аас болгаш бижимел айтырылгарга харыылаары. Словарьлыг ажыл. Чураан чуруктарын камгалаары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: чонунуң төөгүзүнге сонургалдыг болуру.	Маадырның овор-хевири чуруу		
16	Р. Лудуп «Таваар, маажым бадып келгеш» Лириктиг маадырның сактыышкыны.	Аянныг номчулга кичээли	1	Лириктиг маадырнын чашкы уезин сактыышкын дамчыштыр илереткени.Кулуннун овор-хевиринин онзагайы. Предметтиг: бодунун созуглелин тургузары. Проблемниг айтырылгарны шиитпирлеп, тургузуп шыдаары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: сонургаачал болуру.	Шулуктен уран-чечен аргаларны ушта бижиир.		

4 кезээ. Хуулгаазынар делегейи

17	Ш. Суван «Хүн-Херелден келген аалчылар» тоожуда эртем-техниканын хогжулдезин коргускени.	Номчулга кичээли	1	Тоожуда эртем-техниканын хогжулдезин коргускени., сюжеттин хогжулдезинге фантастика элементилерин ажыглааны. Предметтиг: чогаалдан алдынган үзүндүлөргө аттарны чогаадып, цитаталыг планын тургузуп билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бергелерни ажып эрттери.	Тоожуну номчуур, арын 129-148		
18	Ш. Суван «Хүн-Херелден келген аалчылар» Чогаалдын уран-чечени.	Кичээл-сайгарылга	1	Кол маадырларнын аттарынын онзагайы, оларнын чуруттунганы, чогаалдын уран-чечени. Предметтиг: чогаал маадырынын дугайында билдилиг билип алыры. Маадырларны толептиг болгаш толеп чок деп ылгап билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бергелерни ажып эрттери.	Утказын эдerti чугаалаарынг а белеткенир		
19	Чогаадыг - чурумал «Төрээн черимнин пейзажы»	Чугаа сайзырадылгазы	1	Төрээн черинин пейзажын чуруп бижиир. Предметтиг: харылзаалыг чугаа тургузуп билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: чаа билиглер шингээдип алырынга сундугары.	Чогаал теориязын катаптаар		
20	Частырыглар-биле ажыл	Сайгарылга кичээл	1	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап өөредир. Предметтиг: частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру.	Өөрөнгө темаларын катаптаар		
IV-кү улдун (16 шаг)							
1	Н.Ш. Куулар «Танаа-Херелдин чуртунда» деп тоожудан эгелер.	Номчулга кичээл	1	Чогаалда эрткен уеже аян-чоруктун уругларнын харназынынга дууштур уран-чечен бижиттингени. Предметтиг: план тургузуп билири. Проблемниг айтырыгларга аас болгаш бижимел харыы берип шыдаары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыын шиитпирлээрде им-демдектер дузазы-биле	Номчааш, словарь ажылын кылып эккээр		

				шиитпирлээри. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бергелерни ажып эрттери.			
2	Н.Ш. Куулар «Танаа-Херелдин чуртунда» деп тоожудан эгелер.	Сайгарылга кичээл	1	Аян-чорук уезинде ужуралгаларны болгаш маадырларнын солун, элдептиг уран-чечени-биле коргускени. Тыва тоолдун тоогузун чогаалчынын бир янзы тайылбырлааны. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Ном-биле ажылдап билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бергелерни ажып эрттери.	Хүн-Херелден аалчыларны чуруур		
3	Э.Донгак «Буянныг амытаннар» Кижиге болгаш бойдус темазы.	Номчулга кичээл	1	Шииде «Кижиге болгаш бойдус» деп теманы бир янзы кылдыр коргускени, дылынын уран-чечени. Предметтиг: аянныг, шын, тода номчууру. Рольдап номчууру. Аас болгаш бижимел айтырыгларга харыылаары. Словарьлыг ажыл. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бергелерни ажып эрттери.	Анчы кижинин болгаш дириг амытаннарны н омур-хевирлеринин чуруттунганы н номчуур		
5 кезээ Ыдыктарым							
4	О. Сувакпит «Россияга алдар» деп шүлүкте патриотизм темазы.	Сайгарылга кичээл	1	Шүлүкте Россиянын ондур чаагайынга, буянныынга чогаалчынын чоргааралы, ону камгалаарынга оон белени. Торээн чуртка ынакшылды, патриотчу сеткил-сагышты илереткени. Предметтиг: чураан чуруктарын камгалаары. Бодунун созуглелин тургузары. Проблемниг айтырыгларны шиитпирлеп, тургузуп шыдаары. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: ажылдын чаа хевирин шингээдири. Бергелерни ажып эрттери.	Шүлүктү доктаадыр, арын 192-193		
5	С. Пюрбю «Ынак Тывам» Торээн черинге	Сайгарылга кичээл	1	Авторнун торээн Тывазын улуг делгем чуртун оске черлери-биле домейлээни. Предметтиг: дылынын уран-чечени. Чогаалдан алдынган узундулерге аттарны	С. Молдурга «Тыва кижиге» аянныг		

	чоргааралды коргускени.			чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билири. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедиинскиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары.	номчулгага белеткенир		
6	Эдертиг «Зоя Космедемьянская»	Чугаа сайзырадылгазы	1	Ада-чурттун маадырынын дугайында эдертигни бижип, кижизидилге ажылын чорудар. Предметтиг: аас болгаш бижимел айтырыгларга харыылаары. Словарьлыг ажыл. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедиинскиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары.	С. Щипачев «Тыва оннуктеримге номчуур»		
7	Частырыглар-биле ажыл	Сайгарылга кичээл	1	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап өөредир. Предметтиг: частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру.	Өөрөнгө темаларын катаптаар		
8	А.Үержаа «Ие дылым». Шүлүкте тыва дылдың каас – чаражын көргүскени.	Аянныг номчулга кичээли	1	Тыва дылдың онзагайы. Торээн дылынга чоргааралды оттурар. Предметтиг: аас болгаш бижимел айтырыгларга харыылаары. Словарьлыг ажыл. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедиинскиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары.	Тыва дыл дугайында бижиттинген шүлүктөр чыыр.		
6 кезээ. Тиелелгенин сылдыстары							
9	С. А. Сарыг-оол «Маадыр Чургуй-оол» Ада-чурттун Улуг дайынынын чылдары	Номчулга кичээл	1	Маадыр Чургуй-оолдун омур-хевирин чуруп коргускени. Совет чоннун хой язы-сооктеринин бир демниг дайынга киржип, улуг шылгалданы тутканы. Предметтиг: чураан чуруктарын камгалаары. Бодунун созуглелин тургузары. Проблемниг айтырыгларны шийтпирлеп, тургузуп шыдаары. Метапредметтиг: өөредилгенин айтырыгларын камгалап. Бодунун чедиинскиннерин унелээри. Бот-тускайлаң: Бот-тускайлаң: кылган ажылынга унелел берип шыдаары.	С. Пюрбю «Россияга йорээл», номчуур.		
7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи							

10	Ю. Ш. Кунзегеш «Эзимде» Шулукте дириг амытаннарнын амыдыралы	Кичээл-сайгарылга	1	Амгы уенин тыва кижизинин дириг амытаннарга хамаарылгазы. Шулукте дириг амытаннарнын амыдыралын уран-чечени-биле чуруп коргускени. Предметтиг: чогаалдан алдынган узундулерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: Бот-тускайлаң: бодун боду унелеп шыдаптары. Өөредилгеже сундугары.	Шулукке хамаарышкан чогаадыкчы ажылдарны кылыр.		
11	С. Сурун-оол «Ус-кушкаш» Чечен чугаада найырал темазы	Номчулга кичээл	.1	Чогаалдын кижизидикчи утказы, уран-чечени. Найырал темазын куштарны дамчыштыр көргускени. Предметтиг: башкынын удуртулгазы-биле чогаалчынын дугайында билип алыры. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: бодун боду унелеп шыдаптары. Өөредилгеже сундугары.	Номчааш, утказын эдerti чугаалаарынг а белеткенир.		
12	М. А. Кужугет «Азыранчып чорааш» дириг амытаннар болгаш кижинин аразында харылзаа.	Номчулга кичээл	1	Чечен чугаанын идея-тематиказынын онзагайы. Предметтиг: ном-биле ажылдап билири. Аянныг, шын, тода номчууру. Рольдап номчууру. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: бодун боду унелеп шыдаптары. Өөредилгеже сундугары.	Эдerti чугаалаарынг а белеткенир		
13	М. А. Кужугет «Азыранчып чорааш» дириг амытаннар болгаш кижинин аразында харылзаа.	Номчулга кичээл	1	Чодураанын болгаш анайнын овур-хевиринин чуруттунганы, чогаалдын ужур-дузазы. Предметтиг: аас болгаш бижимел айтырыгларга харыылаары. Словарьлыг ажыл. Чураан чуруктарын камгалаары. Бодунун созуглелин тургузары. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: дириг амытаннарга ынак болуру.	М. Эргеп «Орге биле Дуруяа» номчуур		
14	Эдertiг «Шулун»	Чугаа сайзырадылгазы	1	Эдertiгни план езугаар бижип билиринге чанчыктырар. Предметтиг: сөзүглелди дыңнааш, утказын шын дамчыдып билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары.	Чогаал теориязын катаптаар.		

				Бот-тускайлаң: үнүштерни танып билири.			
15	Частырыглар-биле ажыл	Сайгарылг а кичээл	1	Алган билиглерин практика кырынга ажыглап өөредир. Предметтиг: частырыгларын эдип билири. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру.	Өөрөнгө темаларын катаптаар		
16	Чыл дургузунда номчаан чогаалдарында туннель кичээл	Туннель кичээл	1	Номчаан чогаалдарын туннель сайгарар. Предметтиг: алган билиглерин системажыдары. Метапредметтиг: башкы болгаш эштери-биле беседа тургузуп шыдаары. Бот-тускайлаң: өөредилгеге сундулуг болуру.	Чай дургузунда тыва номнар номчуур		

9АЖЫГЛААН ЛИТЕРАТУРА

Чаңгыс авторлуг номнар

Арапчор А.Д. Тыва улустун мифтери болгаш тоолчургу чугаалары. Кызыл: ТНУЧ, 2010. – 81 ар.

Г.Н. Курбатский. Тувинцы в своем фольклоре. Кызыл: ТКИ, 2001.

Д.Ч. Сүндүп. Тыва улустун аас чогаалын школаларга өөредириниң методиказы. Кызыл: ТывН/Ч, 1992.

Е.Т.Танова. Тываның чогаалчылары: намдар-төөгүзү, ажыл-чорудулгазы. Кызыл: ОАО “Тываполиграф”, 2013.

Е.Т.Чамзырын. Төрээн чогаалды өөредириниң теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.

С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.

Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)

Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)

У.А.Донгак. Тувинское стихосложение. Кызыл: ТКИ, 2006.

Дарбаа Ю.К. Тыва дугайында 99 айтырыгга харыылар. Абакан: Журналист. 2010. – 154 ар.

Кунзегеш Ю.Ш. Тыва кожамыктар. Кызыл: Рестипография, 2005. – 189 ар.

Орус-оол С.М. Дүрген-чугаалар. Кызыл: ТНУЧ, 1994. - 61 ар.

Ийи болгаш оон-даа хөй авторлуг номнар

Тыва литератураның допчу очерктери. (А.Калзан, М.Хадаханэ, Д.Куулар). Кызыл: ТывН/Ч, 1975.

Ойдан-оол А.К. Тадар-оол С.К. Эдертиглер чыындызы. 5-9 класс. Башкыларга дузаламчы. Кызыл: ТывНУЧ, 2004.

Орус-оол С.М. Чакар Р.С. Матпаадыр. Кызыл: ТывНУЧ, 1991. – 256 ар.

Словарьлар:

Краткий словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И.Тимофеева, С.В.Тураева. _ М.: Сов.энциклопедия, 1984.

Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. _ М.: Русский язык, 1980.

Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.

Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К). _ Новосибирск: Наука, 2004.

Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). _ Новосибирск: Наука, 2002.

Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). _ Новосибирск: Наука, 2003.

Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л, М, О). _ Новосибирск: Наука, 2004.

Ол ышкаш:

- чогаалчыларның хөрек чуруктары, плакаттар;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар;
- уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажылдар.

Интернет курлавыры:

www.tuva.asia

www.tuvaonline.ru

tigi.tuva.ru

uryanhayn.com

museum.tuva.ru

tuvacheleesh.ru

tuvadyl.ru

tosertine.tuva.ru